

Vilayət Ramazanov
UOT:332.122; JEL: R11.

Regionlarda xam-mal ehtiyatları və sənaye potensialı

Xülasə

Məqalədə iqtisadi rayonlar üzrə tikinti xam-mal ehtiyatları və onlardan istifadə məsələləri tədqiq edilir. Regionlarda yaradılan yeni müəssisələr, onların istehsal gücü təhlil edilmiş və emal sənaye müəssisələrinin işini xarakterizə edən model qurulmuşdur.

Açar sözlər: regionlar, xammal ehtiyatları, sənaye, emal sənayesi, davamlı inkişaf, səmərəli istifadə, istehsal həcmi

Giriş

Respublikamız coğrafi mövqeyinə, zəngin təbii sərvətlərinə görə regionun ən gözəl guşələrindən biridir. Buna görə də qədim zamanlardan belə respublikamız xarici ölkə mütəxəssislərinin və səyyahların diqqətini cəlb etmişdir. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan geologiyasını öyrənən geoloqlar bu torpaqlarda zəngin xammal ehtiyatlarının olduğunu və sənaye sahələrinin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulamışlar.

İqtisadi rayonlar üzrə xam-mal ehtiyatları və onlardan istifadə

Son illərdə regionlarda aparılmış geoloji kəşfiyyatlar nəticəsində bir çox faydalı qazıntı yataqları aşkarlanmış və bir çoxu istismara cəlb edilmişdir. Görülən işlər nəticəsində sənaye yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, bu mərhələnin başlanğıcı olaraq Azərbaycan Respublikasında 2014-cü il “Sənaye ili” elan edilmişdir. Sənayeləşmənin yeni mərhələsində mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə etməklə Azərbaycanın regionda güclü sənaye mərkəzinə çevrilməsini təmin etmək məqsədi ilə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında müəyyən edilmiş fəaliyyət istiqamətləri nəzərə alınmaqla, “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” hazırlanmışdır. “Sənaye ili” çərçivəsində Sənaye müəssisələrinin yenidən qurulması və yeni emal sənayesi müəssisələrinin yaradılması işlərinin icrası, Azərbaycanda polad istehsalı kompleksinin təşkil edilməsi, texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması və layihələndirmə işlərinə başlanılması, Bakıda, Neftçalada, Sumqayıtda, Mingəçevirdə sənaye parklarının yaradılması həyata keçirilmişdir. Ümumilikdə respublikamızda sənayenin inkişafında neft sektorunun əvəzsiz yeri olsa da metallurgiya, emal müəssisələri, kimya kompleksi, mədənçixarma sahələrində inkişaf meyilləri müşahidə olunur.

Regionlarda yaradılan sənaye müəssisələri və inkişaf istiqamətləri

Regionların tarazlı inkişafı sənayecə geri qalmış rayonların ucuz əmək və maliyyə resurslarının təsərrüfat dövryyəsinə cəlb olunmasına səbəb olmaqla ölkədə davamlı inkişafın başlıca mənbəyinə çevrilir. İnkişaf səviyyəsinə görə geri qalmış rayonların ucuz işçi qüvvəsi əksər hallarda zəngin təbii imkanları, əlverişli coğrafi mövqeyi iri sahibkarların kapitalının bu regionlara qoyulmasını tələb edir və buna şərait yaradırdı. Regionların tarazlı inkişafı məsələləri respublikamızda regional siyasətin ədalətliliyini və səmərəliliyini təmin edən çox mühüm amilə çevrilmişdir. Respublikamızda keçirilən bir sıra dövlət proqramları regionların davamlı inkişafını təmin etmək məqsədi daşıyır. Regionlarda kənd təsərrüfatı ilə yanaşı sənaye sahələrinin inkişafına zəmin yaradacaq zəngin xam-mal ehtiyatları, faydalı qazıntılar mövcuddur. Buna uyğun olaraq regionlarda emal və istehsal müəssisələrinin yaradılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunları nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat

Nazirliyi Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən regionların inkişafı ilə bağlı bir sıra layihələr hazırlanmış və regionlarda tikinti materialları istehsal edən müəssisələr tikilərək istifadəyə verilmişdir. Regionlarda son üç ilə nəzər salsaq müəssisələrdə istehsal olunan məhsul həcmində, müəssisələrin sayında və işləyənlərin sayında mütəmadi olaraq artım müşahidə edilir. Abşeron iqtisadi rayonu üzrə 2014-cü ildə sənaye məhsulunun həcmi 543.8 min manat, 2015-ci ildə 615.0 min manat, 2016-cı ildə isə 977.3 min manat olmuşdur. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə sənaye məhsulunun həcmi 329.3 min manat, 2015-ci ildə 84.2 min manat artaraq 413.5 min manata, 2016-cı ildə isə 615.7 min manat təşkil etmişdir. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə də məhsul istehsalının həcmində, müəssisələrin sayında, yeni iş yerlərinin yaradılmasında artım tempi müşahidə edilir. Aran iqtisadi rayonunda da sənaye məhsulunun həcmində 2014-cü ildə 963.0 min manat, 2015-ci ildə 881.9 min manat, 2016-cı ildə isə 1145.7 min manat təşkil etmişdir. Naxçıvan iqtisadi rayonu üzrə 2014-cü ildə 891.5 min manat, 2015-ci ildə 25.3 min manat artaraq 916.8 min manat, 2016-cı ildə isə 942.9 min manat olmuşdur. Digər iqtisadi rayonlarda da illər üzrə sənaye məhsulunun həcmində, işçilərin və müəssisələrin sayında artım müşahidə olunur. Aşağıda verilmiş cədvəldə 2005-2016-cı ildə emal sənayesi müəssisələrində məhsul həcmi, işləyənlərin orta siyahı sayı, əsas kapitala investisiyalar və ilin sonuna əsas fondların mövcudluğu göstərilmişdir. Bu göstəricilər əsasında sənaye məhsulunun həcminə təsir edən amillər arasında asılılıq modelini “Eviews” tətbiq proqram paketini vasitəsi ilə quraq.

Emal sənayesi müəssisələrinin işinin əsas göstəriciləri

İLLƏR	Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, milyon manat	İşləyənlərin orta siyahı sayı, min nəfər	Əsas kapitala investisiyalar, milyon manat	İlin sonuna əsas fondların mövcudluğu, milyon manat
	Y	X1	X2	X3
2005	3073.00	101.6	115.8	3126.00
2006	4311.00	102.4	112.4	3244.00
2007	4919.00	109.4	299.9	3498.00
2008	5700.00	109.0	395.2	3778.00
2009	4836.00	98.5	354.2	4141.00
2010	5736.00	94.7	510.2	4791.00
2011	6392.00	89.3	847.9	5174.00
2012	7032.00	90.8	861.2	5623.00
2013	7244.00	101.5	888.9	5977.00
2014	8072.00	105.2	644.6	7352.00
2015	7880.00	99.7	482.9	7710.00
2016	8899.00	95.2	424.3	8082.00

Mənbə: www.stat.gov.az məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

“Eviews” tətbiq proqram paketindən əldə edilən nəticə:

Dependent Variable: Y Method: Least Squares Date: 04/30/18 Time: 12:24 Sample: 2005 2016 Included observations: 12				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.

X1	12.05739	4.081071	2.954468	0.0161
X2	1.393917	0.606821	2.297082	0.0472
X3	0.823161	0.091675	8.979089	0.0000
R-squared	0.939646	Mean dependent var		6174.500
Adjusted R-squared	0.926233	S.D. dependent var		1725.104
S.E. of regression	468.5381	Akaike info criterion		15.34943
Sum squared resid	1975751.	Schwarz criterion		15.47066
Log likelihood	-89.09658	Hannan-Quinn criter.		15.30455
Durbin-Watson stat	1.693508			

“Eviews” tətbiq proqram paketinin nəticə olaraq verdiyi cədvəldə determinasiya əmsalı 0.9396 olduğunu görürük və bu da qurulmuş modelin adekvatlığını göstərir. Dəqiqləşdirilmiş determinasiya əmsalı isə 0.9262 dir. Əgər determinasiya əmsalı ilə dəqiqləşdirilmiş determinasiya əmsalı bir birinə yaxındırsa bu da asılığın düz olduğunu göstərir. “Eviews” tətbiq proqram paketindən əldə olunan düstur aşağıdakı şəkildə verilmişdir:

Qiymətləndirmə : $LS Y X1 X2 X3$

Burada: Y- Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, mln.man., X1- İşləyənlərin orta siyahı sayı, min nəfər, X2- Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat, X3 - İlin sonuna əsas fondların mövcudluğu, milyon manat

Qiymətləndirmə tənliyi: $Y = C(1)*X1 + C(2)*X2 + C(3)*X3$

Əldə edilmiş əmsallar: $Y = 12.0573944853*X1 + 1.39391689347*X2 + 0.823161206107*X3$

Nəticə

Aparılan təhlildən deyə bilərik ki, respublikamızda mövcud olan zəngin xammal ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə ölkənin tikinti materiallarına olan tələbatın daxili istehsal hesabına tam ödənilməsi istiqamətində davamlı olaraq addımlar atılmalıdır. Regionlarda yaradılan yeni müəssisələrin tam gücü ilə fəaliyyət göstərməsi üçün dövlət tərəfindən tənzimləyici tədbirlər davamlı olaraq həyata keçirilməlidir. Nəticə olaraq deyə bilərik ki, emal sənayesi müəssisələrində, əgər işçilərin sayını 1 vahid artırısaq o zaman məhsul həcmində 12.05 mln. manat , əsas kapitalla investisiyaları 1 vahid artırısaq 1.3 mln. manat, əsas fondları isə 1 vahid artırısaq 0.82 mln. manat artım müşahidə olunacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Ə.X.Nuriyev. Davamlı və tarazlı regional inkişaf. Bakı, 2017
2. Савчук В.П. и др. Анализ и разработка инвестиционных проектов. Киев, 1999
3. Т.Т.Ейниев, Ə.S.Məlikov. Tikintidə texniki normalaşdırma və əməyin ödənilməsi. Bakı, 2000

В.З. Рамазанов

Сырьевые ресурсы в регионах и промышленный потенциал

Резюме

В статье рассматривается расположение сырьевых ресурсов Азербайджанской Республики по экономическим регионам. Предоставлена информация о новых промышленных предприятиях и их производственных мощностях. Исследована модель обрабатывающей промышленности в течение многих лет, и модель была установлена.

Ключевые слова: регионы, сырьевые ресурсы, промышленность, перерабатывающая промышленность, устойчивое развитие, рациональное использование, объемы производства.

V.Z.Ramazanov
Raw materials in the regions and industrial potential
Resume

The article considers the location of raw materials of the Republic of Azerbaijan for economic regions. Information is provided on new industrial enterprises and their production capacities. The manufacturing industry model has been studied for many years, and the model has been established.

Keywords: regions, raw material resources, industry, processing industry, sustainable development, rational use, production volumes

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov.

Daxil olub: 09.11.2018.

Çapa qəbul olunub: 13.11.2018.